
СТАТИИ

СЪВМЕСТИМОСТ НА ХИПОТЕЗАТА НА ЧЛ. 5, АЛ. 1, Т. 1 ОТ ЗАКОНА ЗА ГАРАНТИРАНЕ НА ВЛОГОВЕТЕ В БАНКИТЕ (ОТМ.) С ПРАВОТО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ В ОБЛАСТТА НА ХАРМОНИЗАЦИЯТА НА НАЦИОНАЛНИТЕ ЗАКОНОДАТЕЛСТВА ОТНОСНО СХЕМИТЕ ЗА ГАРАНТИРАНЕ НА ДЕПОЗИТИТЕ

*Иван Стойнев**

В началото на юни 2014 г. „Корпоративна търговска банка“ АД (КТБ АД) изпада в ликвидна криза, породена от масово изтегляне на депозитите в нея. На 20 юни 2014 г. ръководството на КТБ АД уведомява Българската народна банка, че считано от тази дата, банката е спряла всички разплащания и банкови операции, и отправя искане кредитната институция да бъде поставена под специален надзор. Още същия ден със свое решение Управителният съвет на Българската народна банка (УС на БНБ) уважава отправеното искане и поставя банката под специален надзор за срок от три месеца.¹ Изпълнението на задълженията на тази кредитна институция е спряно, а дейността ѝ е ограничена. В изпълнение на разпоредбите на действащото към момента банково законодателство централната банка назначава квестори и им възла-

* Адвокат от София. Доцент в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, преподавател по право на Европейския съюз.

¹ Решение № 73 от 20.06.2014 г. на Управителния съвет на Българската народна банка.

га да осигурят оценка на активите и пасивите на посочената институция от независим външен одитор.

В резултат от извършения одит е установено, че финансовият резултат на кредитната институция представлява загуба и КТБ АД вече не покрива изискванията за капиталова адекватност, предвидени както в националното, така и в съюзното право.² Вследствие на тези заключения с решение № 138/06.11.2014 г. на УС на БНБ, публично оповестено на сайта на търговския регистър по партида на КТБ АД, е отнета лицензията на банката за извършване на банкова дейност и на основание на решението е поискано откриване на производство по несъстоятелност.

С отнемане на лицензията на банката е започнала и процедурата за изплащане на гарантирания размер на влоговете съгласно Закона за гарантиране на влоговете в банките (обн., ДВ, бр. 49 от 29.04.1998 г., отм., ДВ, бр. 62 от 14.08.2015 г.). По отношение на гарантираните влогове в КТБ АД (н) съгласно § 5 от преходните и заключителни разпоредби на Закона за гарантиране на влоговете в банките е приложим отмененият ЗГВБ.

Описаните по-горе събития поставиха пред редица предизвикателства както правната, така и съдебната ни система. Настоящата статия ще се концентрира върху един слабо изследван в теорията, но все още доста актуален проблем, свързан с изплащането на гарантирания размер на влоговете, по-конкретно – докъде се простира дискрецията на националния законодател да изключи от обхвата на защита определени категории вложители и още по-конкретно – до каква степен Законът за гарантиране на влоговете в банките (обн., ДВ, бр. 49 от 29.04.1998 г., отм., ДВ, бр. 62 от 14.08.2015 г.) е в съответствие с правото на ЕС в областта на хар-

² Българска народна банка. Събитията и предприетите действия, свързани с „Корпоративна търговска банка“ АД и търговска банка „Виктория“ ЕАД. Доклад на Българската народна банка, изготвен за информация на народните представители от 43-тото Народно събрание на Република България, достъпен на https://www.bnb.bg/bnbweb/groups/public/documents/bnb_pressrelease/pr_20141027_a1_bg.pdf.

монизацията на националните законодателства относно схемите за гарантиране на депозитите в банките.

Ноторно е, че българската правна уредба, отнасяща се до материята на гарантирането на влоговете в банките, е последица от транспонирането на Директива 94/19/ЕО³ и Директива 2014/49/ЕС⁴. Тук следва да бъде направено уточнението, че последната от изброените две директиви влиза в сила на 3.07.2014 г., като в същото време паралелно с нея продължава да действа и Директива 94/19/ЕО, тъй като (съгласно чл. 21 от Директива 2014/49/ЕС) Директива 94/19/ЕО се отменя, считано от 4 юли 2019 г. Сроктът за транспониране на Директива 2014/49/ЕС е изтекъл на 3.07.2015 г.

Във връзка с това следва да бъде отбелязано, че съгласно трайната практика на Съда на Европейския съюз (СЕС) от момента на влизането ѝ в сила като норма на правото на ЕС всяка норма автоматично става действащо право във всички държави членки и за всички техни правни субекти. За националния правоприменителен орган са без значение видът на акта и мястото му в йерархията на източниците на правото на ЕС. От тази гледна точка директивите като производен съюзен правен източник са обхванати безусловно от принципа на непосредствената приложимост и стават действащо право в държавите членки от момента на влизането им в сила.⁵ Съгласно същия този принцип държавите членки следва да се въздържат от каквито и да било национални мерки, които може да се разглеждат като допълнителни условия пред влизането в сила на акта и превръщането му в действащо право.⁶ Необходимите национални мерки, които самата директива предвижда (транспонирането като процес), са само мерки по изпълне-

³ Директива 94/19/ЕО на Европейския парламент и на Съвета от 30 май 1994 г. относно схемите за гарантиране на депозити, ОВ, L 135, 31.05.1994, 5–14.

⁴ Директива 2014/49/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 16 април 2014 г. относно схемите за гарантиране на депозити – текст от значение за ЕИП, ОВ, L 173, 12.06.2014, 149–178.

⁵ Семов, Ат. Правна система на ЕС. С.: ИЕП, 2012, с. 377.

⁶ Пак там, с. 373.

ние на резултата, който се цели посредством този нормативен акт, но не и „въвеждане“, „имплементиране“ или друг властнически акт на държавата членка, от който да зависи нейното действие.

Към релевантната дата на изискуемостта на гарантираните суми по депозитите на вложителите на КТБ АД (н) – 6.11.2014 г., са в сила два нормативни акта на правото на Европейския съюз, които са действащо право за Република България и ѝ вменяват определени задължения – Директива 94/19/ЕО и Директива 2014/49/ЕС, която е влязла в сила, но срокът ѝ за транспониране към онзи момент все още не е изтекъл.

Тук следва да бъде припомнено, че дори и в срока за транспониране държавите членки са обвързани от задължението за лоялно сътрудничество по чл. 4, пар. 3 от Договора за Европейския съюз (ДЕС). Съгласно практиката на СЕС по делото *Inter-Environment Wallonie*⁷ това задължение се изразява във въздържане от предприемане на каквито и да било действия, които могат сериозно да компрометират предписания от директивата резултат. Във връзка с това следва ясно да се изтъкне, че според решенията на СЕС по делото *Sabine von Colson*⁸, както и по делото *Marleasing*⁹:

при прилагане на националните правни норми, независимо дали въпросните разпоредби са били приети преди или след съответната директива, националният съд, сезиран да разтълкува тези разпоредби, следва да ги тълкува, доколкото е възможно, съобразно текста и целите на директивата, за да постигне резултатите, които последната поставя, и по

⁷ СЕО, Решение от 1 март 1983 г. по дело 301/81, *Комисия на Европейските общности срещу Кралство Белгия (Inter-Environment Wallonie)*, ECLI:EU:C:1983:51, с. 467.

⁸ СЕО, Решение от 10 април 1984 г. по дело 14/83, *Sabine von Colson и Elisabeth Kamann срещу Land Nordrhein-Westfalen*, ECLI:EU:C:1984:153, пар. 26.

⁹ СЕО, Решение от 13 ноември 1990 г. по дело C-106/89, *Marleasing SA срещу La Comercial Internacional de Alimentacion SA*, ECLI:EU:C:1990:395, пар. 8.

този начин да изпълни разпоредбите на чл. 189, ал. 3 от Договора (ДЕИО – б.а.).

С оглед на пълнотата на настоящия анализ следва да се отбележи, че Директива 94/19/ЕО представлява минимална хармонизация на някои аспекти на функционирането на схемите за гарантиране на депозитите, докато Директива 2014/49/ЕС цели да разшири обхвата на регулираната материя и да създаде максимална хармонизация на националните законодателства, елиминирайки различията между тях в рамките на Съюза.

Целите и на двете директиви обаче са сходни. Първата цел е защита на вложителите при неплатежоспособност на кредитна институция, като се възлага задължение за държавите членки да предвидят в националните си законодателства хармонизирани схеми за гарантиране на депозитите, които да предвиждат еднакъв праг на гарантираната сума в целия Съюз и еднакви улеснени условия на изплащането ѝ. Тази защита на депозантите на равна основа е в неразривна връзка с втората поставена цел на европейската правна рамка на гарантиране на влоговете – да укрепи доверието в банковата система, което трябва да доведе и до по-голямата ѝ стабилност.

Както вече бе отбелязано, Директива 94/19/ЕО заедно с измененията от 2009 г. е действащо право в Република България и съобразно § 1а от допълнителните разпоредби на Закона за гарантиране на влоговете в банките (отм.) именно този закон съдържа приетите от държавата мерки по транспониране.

Директива 94/19/ЕО предвижда, че минималният размер на гарантираните депозити в банките е 20 000 евро, като държавите членки могат да предвидят и по-висока стойност. Директивата е изменена и допълнена с Директива 2009/14/ЕО, която увеличава изискуемия размер на гарантираните суми на 50 000 евро, а след 31.12.2010 г. – на 100 000 евро. Този размер е запазен и в новата Директива 2014/49/ЕС.

В изпълнение на разпоредбите на Директива 94/19/ЕО българският законодател е приел чл. 4 ЗГВБ (отм.), който се явява и приложимото право спрямо влоговете на физическите лица,

които те са имали в КТБ АД (н.). Цитираната разпоредба гласи, че фондът гарантира пълно изплащане на сумите по влоговете на едно лице в една банка, независимо от броя и размера им, до 196 000 лв., включително лихвите, изчислени към момента на отнемане на лицензията на банката от БНБ.

Основна цел на Директивата е защитата на всеки вложител в неплатежоспособна банка, чието вземане попада в нормативно установения гарантиран праг, като съществен елемент от изграждането на вътрешния пазар и задължително допълнение към системата за надзор на кредитни институции предвид солидарността, която тя създава между всички институции на даден финансов пазар в случай на фалит на някоя от тях.

Тъкмо поради това Директивата предвижда изчерпателни списъци на изключенията от гаранция на определени категории депозити. Такива са посочени в член 2: депозити на кредитни институции, такива, които представляват собствени средства на банката или във връзка с които има влязла в сила присъда за престъпление изпиране на пари. Тези изключения са задължителни за държавите членки, които трябва да приемат релевантни национални норми.

Държавите членки разполагат с дискреция дали да изключат дадена категория вложители от гаранция само в хипотезата на чл. 7, параграф 2 от Директивата, който препраща към изчерпателния списък на Приложение I. Този списък включва депозити на финансови институции, на застрахователни предприятия, на правителството и на централните административни власти, на директорите и ръководителите на банката и други. България е предвидила такива изключения в чл. 5 ЗГВБ (отм.).

Член 5, ал. 1, т. 1 ЗГВБ (отм.) определя, че не се изплащат гарантираните размери на влоговете в банката на лицата, на които са били предоставени привилегироваани лихвени условия в отклонение от обявените от банката условия, които тя е длъжна да прилага към своите вложители. Това правило поставя няколко въпроса, свързани с неговата интерпретация.

На първо място, следва да бъде отбелязано, че ЗГВБ (отм.) не определя кои лихвени условия се явяват привилегировани, а едновременно с това липсва легално определение на използвания термин. Ако се приложи езиково и логическо тълкуване, следва да се стигне до извода, че привилегировани лихвени условия са всички форми на лихвени условия, които са по-благоприятни за вложителя от предварително обявените от банката лихвени условия. Прилагането на този критерий води до извода, че всеки депозит, по който лихвата е по-висока от предварително обявените от банката общи лихвени условия, не попада в групата на гарантираните влогове и в качеството си на негарантиран депозит не подлежи на възстановяване от Фонда за гарантиране на влоговете.

На второ място, следва да се има предвид, че цитираната разпоредба „говори“ за обявени от банката условия, които тя е длъжна да спазва. По силата на чл. 7, ал. 1 от Закона за кредитните институции (ЗКИ) търговските банки в Република България са акционерни дружества, т.е. те са търговци по смисъла на чл. 1, ал. 2 от Търговския закон (ТЗ). За сключваните от търговските банки търговски сделки съответно приложение следва да намерят правилата на глава двадесет и първа от ТЗ и по-конкретно чл. 298 ТЗ. От цитираната разпоредба следва, че търговецът (търговската банка) има право отнапред да определи общи условия за основните параметри на сключваните от търговеца по занятие сделки.

Тези общи условия обаче не ограничават търговеца във воденето на преговори и той е свободен да договаря на индивидуална основа с всеки свой съконтрагент условия, различни от предварително оповестените. Определянето и оповестяването на общите условия от страна на търговеца не ограничава по никакъв начин неговата договорна свобода. Противното становище би влязло в противоречие с принципа на свободата на договарянето, заложен в чл. 9 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД).

Следователно буди неяснота формулировката на ЗГВБ (отм.), визираща хипотеза, в която банката се е отклонила от задължителните за нея предварително определени лихвени условия. Не е ясно кои са тези предварително определени задължи-

телни лихвени условия, особено като се има предвид, че банката в качеството си на търговец не може сама да се откаже от договорната си свобода – подобен отказ би бил недействителен. Същевременно не съществува нормативен акт, който на свой ред да определя задължителни лихвени условия за банките, които те трябва да съблюдават при сключването на договори за банков влог.

На чл. 5, ал. 1, т. 1 ЗГВБ (отм.) съответства предвидената в точка 11 от Приложение I хипотеза, според която, за да може един депозит да бъде изключен от групата на защитените депозити, е необходимо да са налице няколко предпоставки.

На първо място, вложителят трябва да е ползвал на индивидуална основа проценти и финансови отстъпки от същата кредитна институция. Формулировката „индивидуална основа“ говори за изключителен характер на сключения договор, за уникалност на включените в него уговорки. Получаването на проценти и финансови отстъпки изразява приоритизирането, което банката е извършила по отношение на конкретния вложител.

На следващо място, особено важно е изискването получените проценти и финансови отстъпки да са спомогнали за влошаването на финансовото състояние на банката. Това означава да е налице причинно-следствена връзка между така определените условия на договора за банков влог и влошеното финансово състояние на банката, т.е. да се установи отвъд всяко съмнение, че конкретният депозит е допринесъл за влошаването на финансовата стабилност на кредитната институция и е своеобразен „съучастник“ в настъпването на тежки финансови последици (например неплатежоспособност).

От изложеното дотук следва, че ЗГВБ (отм.) и Директивата предписват два различни критерия, на базата на които може да се установи дали един депозит е защитен, или не. Според хипотезата на чл. 5, ал. 1, т. 1 ЗГВБ е достатъчно да бъдат предоставени привилегирани лихвени условия, които се отклоняват от обявените от банката. За Директива 94/19/ЕО е необходимо вложителят да е получил проценти и финансови отстъпки, които от своя

страна да са спомогнали за влошаването на финансовото състояние на банката. Така критерият на ЗГВБ (отм.) изглежда много по-широк и на практика обхваща всички депозити, лихвата по които се различава от стандартно предлаганата от банката. Такъв депозит според Директивата следва да бъде изключен от схемата за гарантиране на депозити само ако е допринесъл за влошаването на финансовото състояние на банката. Така вторият критерий предписва една много по-тясна хипотеза. Не е достатъчно лихвените условия да са по-благоприятни за вложителя, необходимо е също те реално да са застрашили финансовата стабилност на банката.

Последният критерий обаче не е възпроизведен в неговата цялост в ЗГВБ (отм.). Българският законодател, изглежда, е възприел идеята, че всеки депозит, който се отклонява от стандартните лихвени условия на една банка, представлява потенциална заплаха за финансовата стабилност на банката. С други думи, според ЗГВБ (отм.) съществува своеобразна презумпция, че всеки договор за банков влог, който отговаря на описаните условия, е заплаха за банковата стабилност и следва да бъде изключен от групата на гарантираните депозити.

Такава презумпция обаче не съществува в нито един от актовете на ЕС, относими към схемите за гарантиране на депозити. Напротив, цел и на двете директиви, които към момента на настъпване на изискуемостта на вземането спрямо Фонда за гарантиране на влоговете в банките регулират тази материя, е максимално широк кръг депозити да бъдат включени в схемите за гарантиране, за да може да се постигне най-висока степен на защитеност на капиталовите вложения.

Логическа последица на изложеното дотук е, че при транспонирането на съюзната разпоредба българският законодател неправомерно и в противоречие със съюзното право се е отклонил от текста и духа на Директивата и е приел, че всеки депозит, който се отклонява от стандартните лихвени условия на една банка, представлява *per se* заплаха за финансовата ѝ стабилност, респ. такъв депозит следва автоматично да бъде изключен от гру-

пата на защитените депозити без оглед на това дали реално е застрашил банковата стабилност.

Този извод се потвърждава и при анализа на процесната национална разпоредба в светлината на приетата през 2014 г. Директива 2014/49/ЕС.

Процесната директива също съдържа уредба на депозитите, сумите по които не се изплащат (чл. 5). При внимателен прочит на разпоредбата прави впечатление сходството, с което европейският законодател е определил изключените от схемата за гарантиране на влоговете вложения в цитираната разпоредба и в Приложение I от Директива 94/19/ЕО. В същото време обаче следва да бъде отбелязано, че т. 11 от Приложение I не е възпроизведена нито като текст, нито като смисъл в новата Директива. Това е преднамерен пропуск на европейския законодател и е израз на концепцията за максимално разширяване на кръга на гарантираните влогове. Следователно по силата на новата Директива всеки депозит, който е сключен от банката и вложителя при условия, различни от стандартните и обикновено прилаганите, е защитен депозит.

Във връзка с изложените по-горе задължения на държавните органи на държавите членки да се въздържат от действия, които биха компрометирали постигането на заложения от Директивата резултат в срока на нейното транспониране, както и със задължението на националния съд да тълкува националното право в духа и светлината на съюзното право, следва да се приеме, че депозитите на всички вложители в КТБ АД (н) попадат в групата на гарантираните влогове, а националният съд в качеството си на правоприлагащ орган на държава – членка на ЕС, следва да възприеме визираната от Директивата концепция за гарантиране на максимално широк кръг депозити.

По този начин изричното правило на чл. 5, ал. 1 ЗГВБ (отм.) не следва да има приложение, защото то влиза в колизия със смисъла и целите на Директива 2014/49/ЕС. Макар срокът за транспониране на тази директива да не е изтекъл, към момента на настъпване на описаните по-горе събития тя е влязъл в сила зако-

нодателен акт на ЕС, който има по-висок ранг от националните закони. Липсата на транспониращ акт в националното право означава, че Директивата все още не е директно приложима, но тя е действащо право към момента на казуса и следва да бъде възприета от съда като задължителен и обвързващ за националното право тълкувателен стандарт.